

*Berzsenyi Farkas és testvérei**

1848. március 15-én Pesten olyan forradalom volt, amelyet az egész világ csodálattal nézett. Nem is volt igazán forradalom – a szó addigi értelmében –, hiszen még egy pofon sem csattant el azon az esős napon Pest-Budán. Fegyverek sem kerültek elő, még a budavári Helytartótanács kapujában sem. Ez a nap világtörténelmi jelentőségű volt. Egy, az erőszaktól teljesen mentes megmozdulás, amely erőszakmentessége ellenére – talán éppen azért – elérte a célját, hiszen a Helytartótanács képviselője aláírta a 12 pontot; Metternich kancellár lemondott. Pár héten belül megalakulhatott az első magyar kormány gróf Batthyány Lajos miniszterelnökkel az élén. Áprilisban készen álltak az új törvények, olyan törvények, melyek az akkori Európában egyedülállóak voltak; mind haladó szellemüket, mind magas színvonalukat tekintve.

De akkoriban nem volt elektronikus média, internet, melyeknek köszönhetően percek, órák alatt eljuthatott volna a pesti események híre a legapróbb falvakba, akár Niklára is. Hetek teltek el, míg országszerte elterjedt e fontos események híre.

Mielőtt arról beszélnék, hogyan jutott el a mi falunkba a pest-budai forradalom híre, feltétlenül szólnom kell pár szót a híres költő, Berzsenyi Dániel – a niklaiaknak csak Dani uraság – gyermekeiről. Dani uraság 1848-ban már tizenkét éve halott volt.

„Dánielnek négy gyermeke született. Kettő – Lídia 1800-ban és Farkas 1803-ban – még Kemenessömjénben. Mivel a költő 1804-ben hagyta el Kemenesalját, a másik két gyermek – Antal 1806-ban és László 1809-ben – már Niklán születtek. Mikor erre az ünnepre készültünk, mikor ezt a beszédet összeállítottam, értesítettem Berzsenyi leszármazottait a tervemről. E beszéd összeállításához sok segítséget jelentett Berzsenyi Zoltán professzor úr visszaemlékezése, melyet rendelkezésemre bocsátott, de felhasználtam a Berzsenyi család történetét kutató Gyimesi Imre adatait is. Az Amerikában élő Berzsenyi György professzor úr pedig szó szerint ezt üzent: »Ajánlom Hársházi Pista bácsi könyvét is, amelyben szó van nem csak a Berzsenyi testvérek bujdosásáról, hanem más niklaiakról is, akik ugyancsak részt vettek a szabadságharcban. Illő lenne mindannyiukra emlékezni március idusán.«

Berzsenyi Farkas negyvenöt éves volt a márciusi forradalom idején. Ő és a marcali főbíró, valamint egy megyei uraság hozta az események hírét Niklára. Ezt Hársházi István így mesélte el:

„Egy szép napon Berzsenyi Farkassal az alsó faluvégről jött egy megyei úriember és a marcali főbíró, Noszlopy Gáspár. Egyenest a Laci úr házához mentek,

* Elhangzott Dénes Gábor niklai tanár összeállításában és előadásában 2007. március 15-én Niklán, a NAP Alapítvány és Nikla község közös ünnepi rendezvényén.

s annak belső cselédjét, Kisjóska Miskát azonnal elküldték a bíróhoz, meg a többi esküdtekhez, hogy azonnal ‚gyűjjenek’ a Laci úr házához.

Rajcs János volt a bíró, Sebrek János a helyettes bíró, Korenika (Kronekter) Miklós az esküdt, aki a Dani uraság ispánjának volt a fia. Bogdán Mihály, Béres József, Molnár Purci István olyan előljáró-féle emberek voltak. Rajcs János, az akkori bíró kuruc volt, birtokosember létére. Az ő nevét viseli most is a volt birtoka: Rajcs-kert. Nagyon jól gazdálkodott. A falu népe szerette, mert igazságos és jó bíró volt.

Amikor Rajcs bíró és a falu többi vezetői megérkeztek a László úr házához, akkor már a falu népe is ott tolongott az udvarban. Mert futótűzként terjedt el a hír, hogy Kossuth embere érkezett meg a faluba, és az akar a niklai néphez szólni.

A falu minden épkézláb embere, asszonya, de még a gyerekek is ott voltak ezen a gyülekezeten, s hallgatták Kossuth emberét, Noszlópy Gáspárt, akit Kossuth Lajos Somogy vármegye kormánybiztosává nevezett ki, és megbízta a somogyi népfelkelés megszervezésével.

A niklai nemesek, a jobbágyok és a zsellérek nagy szeretettel fogadták Noszlópy Gáspárt, Kossuth Lajos küldöttét, s hallgatták meg Kossuth üzenetét. Noszlópy ismertette a szabadságharc jelentőségét, felhívta a nép figyelmét a veszélyre is, ami a fiatal szabadságra tör. Elmondta, hogy az osztrák bérenc mágnások, akik még magyarul sem tudnak, nem jó szemmel nézik a jobbágyság felszabadulását. Az osztrák császár Jellasics bán ‚rác bandáját’ küldte a magyar szabadság leverésére.

Majd – a szájhagyomány szerint – így folytatta:

‚Magyar Testvérek! Kossuth Lajos kormányzó, népünk szeretett apja felszólít minden igaz magyart, ki a hazáját és a szabadságot igazán szereti, tömörüljön a Kossuth apánk által kibontott szabadság zászlaja alá, mert új eszmék viharzanak nálunk, a szabadság eszméi. Védjük meg, ha kell, az életünk árán is szabadságunkat, felszabadulásunkat! A magyar haza nem fog adósa maradni a szabadság harcosainak. Fegyverre, kinek magyar lelke van! Fegyverre, kinek karja van! Az ügy nagyon sürgős, tétovázásra nincs idő! Itt az idő, hogy megmutassuk, magyarok vagyunk, és helyt is állunk magyarságunk és függetlenségünk mellett, ha a haza úgy kívánja, az életünket is adjuk érte. Mindent a hazáért, s mindent a szent szabadságért! Gyorsan kell cselekednünk, a veszély nagy. A rabló bérenchad már Keszthely felé tart!’

– Elmegyünk, mindannyian elmegyünk! – tört ki a lelkesedés a niklai parasztokból.

– Életünket s mindenünket a hazáért és a szent szabadságért! – tombolták nagy lelkesedve.

A lelkesedés olyan nagy volt, hogy mindenki adni, tenni akart a haza és a szabadság javára. A férfinép szívvel-lélekkel egyenesítette ki a kaszáját, mert más fegyver nemigen állt rendelkezésre. Volt, aki kisfejszével, néhányan puskával készültek a táborba.

Úgy határoztak, hogy itt várják be és támadják meg a rácokat, de Noszlópy ezt nem tartotta helyesnek. Kérte, kövessék őt a táborba, mert egyesült erővel hatásosabban tudnak majd harcba szállni. Megfogadták a szavát.

Volt aztán sütés-főzés, készülődés, tarisznyázás. Az asszonynépség sivalkodott. Ki az urát, fiát, apját vagy az eljegyzett mátkáját siratta, de hiába volt minden. Ha ők azt mondták, hogy Kossuth és Noszlopy emberei lesznek, abból semmit sem engednek. Az öregek elmondása szerint a környékbeli felkelők Pusztakovácsiban gyülekeztek, Gyarmati Sándor Pál niklai nemes úr vezetésével, akit később Kossuth hadnagynak nevezett ki.

És most emlékezzünk meg nevük megemlékezésével mind a tizennyolc niklairól, akik részt vettek a szabadságharcban:

Kisbali József, Grinya Gábor, Bali József, Vitola Jancsi, kinek az édesapja hajdú volt Dani uraságnál; Mati Jancsi, aki huszár volt Klapka seregében; Kisjóska Miska, Szőr Jancsi, Légrádi Pista, Purci Molnár Jancsi, Sass Laci, Gréci Jóska, Szira Jancsi, Sajtos Imre, Kiss Imre, Bagoly Pista, Kukoli Miska, Ferencz Péter, Takács Laci László.

A Pusztakovácsiban összegyűlt népfelkelő és nemzetőrsereg Gyarmati Pál vezetésével bevonult Kaposvárra, ahonnan a vármegye tisztikara már elmenekült, csak Svastics Pál főpénztáros jelentkezett Noszlopynál. Ő nem volt áruló. Átadta Somogy vármegye pénzét az őrseregnek. A megyei vezetőség megalakította az új tisztikart, élükön Noszlopy Gáspárral, a Kossuth által kinevezett kormánybiztossal. Az első alispán Berzsenyi Farkas lett. Svastics Pál is megmaradt állásában. Az új közgyűlés Czinderyt, az elmenekült császári kormánybiztost hazaárulás vádjával elítélte, s a vagyonát elkobozta. Ezeket a pusztakovácsi Bogyai Ferencné mondta el, aki Svastics-lány volt.

A táborba szállás után a faluban csak az asszonynépség, a gyerekek és az öregek maradtak. Az otthon maradtok a vészes hírek hallatára értékes holmijukat kihordták a Szigetre. Ki csónakon, mások az általuk jól ismert nádas és bokor rejtette gyalogjárón. Akiknek voltak állataik, azokat is azon terelték ki.

Akkor még a balatoni Nagyberék lenyúlott egészen a felső faluvégig. Ezen a részen csak csónakon lehetett járni. Szigetnek azt a részt nevezték, ami Táskas község és Nyír-pusztas között van. Abban az időben egy pajta és egy putri állt itt. Télvíz idején, mikor beállt a fagy, a nyír-pusztai rideg gulya ott szokott telelni. Az Eszterházy hercegek tulajdona volt.

Niklától fölfelé egészen a Balatonig nádas-ingoványos-mocsaras, berkes terület volt. Ott szoktak a régiek pákászni, halászni és rucatojást szedni, télen vidrázni. A faluvégtől fakutyán egészen a Balatonig tudtak menni. Sokszor elmentek még Zalába is. Ha reggel útra keltek, estefelé már otthon is voltak. Farkasok is tanyáztak ezen a vidéken. A befagyott Balatonon a Bakonyból egész Nikláig, sokszor még a Drávaig is lementek a farkasfalkák, s amerre elvonultak, bizony a jószágállományt nagyon megdézsmálták. Különösen, ha a pásztorok nem voltak elég éberek.

Nyár végén Jellasics horvát bán serege megtámadta hazánkat. A rácok Kanihsa felől jöttek, s először Marcalinál ütköztek meg a felkelő sereggel. A magyarok győztek, a rácok szétszóródva menekültek, majd a Keszthely felől jövőkkel egyesülve, nagy csapattal jöttek Nikla felé. Annyian voltak, hogy ellepték az egész környé-

ket. Őszre hajlott az idő, sárguló leveleiket hullajtották már a fák, amikor a rácok 1848 szeptember közepén nagy kiabálással és lövöldözéssel végigvonultak Niklán. Érthetetlen nótákat gagyarikoltak, egyet azonban megértettek a niklaiak:

„Madzsarország
de síp ország,
visszagyijink,
mind ránk ossák ...?«”

A sok „martalóc vad rác” látására rémület töltötte el a falu férfiak nélkül maradt népét. A rácok nagyülletű gatyát viseltek, melynek a szára bocskorba volt kötve. Veres mellényük volt, póre ingesen jártak. Hosszú csövű puskát, két pisztolyt és hosszú kést hordtak magukkal. Ijesztő külsejük volt.

„A falun végigvonuló rácok leugráltak lovaikról és a kocsikról. Beözönlöttek a házakba, s ordítózza – »surimadzsar« – a megrémült asszonyokra, öregemberekre, gyerekekre puskát fogva ennivalót kértek a »besték«.

Bizony, a baromfiállomány sok helyen kitekert nyakkal került fel a rabló-horda kocsijaira.

Az idegen »karatyulásba« fehérnép-sikoltás, malacvisítás, szárnyas jószágok halálos vergődése vegyült.

Az otthon maradt suttyó legények – csikorgó fogakkal és ökölbe szorult kézzel – tehetetlenül nézték ezt a barbárságot. A vandál pusztítás láttán némelyik legényke elővette – ki tudja, hol szerzett – »csecses« pisztolyát, betöltve, fölporozva. Mások disznóölő késeket szorongattak a kezükben. Vagy kisbaltákkal és fejszékkal akartak a rácokra támadni. Az asszony népnek meg a bírónak nagy erőfeszítésébe került, hogy meg tudták fékezni az összetűzést, a haszontalan vérontást a jól felfegyverzett túlerővel szemben, aminek következménye csak a legyilkolt és fölperzselt falu lett volna.

A szabadságharc 1849. augusztus 13-án, a világosi fegyverletétellel elbukott.

A fegyverletétel után a hadsereg felbomlott, ki ahogy tudott, úgy menekült, kocsin, lovon, gyalog. Üldözöttekkel volt tele minden erdő és ingovány; a Bakony rengetege, de az egész nagyberek is a Balaton környékén.

Nagy szomorúság ütött tanyát az egész nemzeten. Kivéve a gaz árulókat, kik a császári udvartól nagy címeket s rangokat és földbirtokokat kaptak az árulásukért. Ezeket az urakat az egész nemzet mélyen megvetette és gyalázta. Földbirtokaikat, amit kaptak, vérdíjnak mondták. Nem sokáig örülhettek neki, mert terményeiket elégették, házaikat felgyújtották, barmaikat megmérgezték. Vagy a szegénylegények dézsmálták meg jószágaikat. S ahol csak lehetett, mindenütt ártottak az árulóknak.

A niklaiak télvíz idején értek haza, lerongyolódva, elcsigázva, összetörve, csonkán és bénán. Takács Laci László a kezét hagyta a dicsőség mezején, Mati János az egyik szemét, Kiss Imrének és Bagó Pistának meg a Kukoli Miskának valahol Pá-

kozd környékén porladnak a csontjai. De a többi is kisebb-nagyobb sebesülésekkel jött haza.

Hazatérésük után se volt nyugtuk. A zsandárok állandóan zaklatták, üldözték őket. Nekik is bujdosniuk kellett tovább, behúzódtak hát a berekbe. A Szigeten levő pajta és putri volt az éjjeli szállásuk, nappal halásztak és vadásztak, és csak éjjel lopakodtak be a faluba élelemért és ruhát váltani, és kenyérért, mert a kenyér mellé valót a berek mindenkor megadta. Máskor a nagyobb legénykéék vagy az asszonyok vitték ki nekik a szükségeseket.

Nagyon jó elbúvó hely volt a Nagyberek, de csak annak, aki ismerte. S aki ismerte, azt a berkes elrejtette az üldözők elől, hogy nem akadtak rá soha. De aki nem ismerte a bereket, azt elnyelte örökre. A zsandárok nem is mertek bemenni. Csak a környéken portyáztak nem sok eredménnyel.

Berzsényi Farkas és Antal is ott húzódtott meg a berki Szigeten a többi bujdosóval együtt. A jószágaitak is úgy tudták megmenteni az elkobzástól, hogy az összes birtokról a lábasjószágaitak elterelték Koroknyába és Vrácsikra, ahol rokonaik laktak. Úgyszintén az értékes tárgyaikat: az ékszereiket is oda vitték.

Farkas – a volt alispán – még az iratokat, amelyek tartalmazták a szabadságharc időszakában hozott megyei rendeleteket, jegyzőkönyveket, honvédelmi határozatokat és pecsétet is magához hozta és elrejtette.

A bujdosók nagyon megbecsülték a Berzsényieket a berki szigeten. Már azért is, mert ők is a szabadságért küzdés végett lettek bujdosóvá. De főleg azért, mert a megyében ők voltak az elsők, akik fölszabadították a jobbágyaikat, és megszüntették a dézsmát. A Berzsényiek jól érezték magukat az egyszerű emberek között. Hozzájuk voltak szokva. Már gyermekkoruktól fogva, az édesapjuk, Dániel idejéből.

Amint Berzsényi Farkasnak tudomására jutott, hogy a császári bérencek a családját zaklatják, önként jelentkezett. A kezükbe adta magát, hogy a családját az önkény atrocitásaitól megmentse. A vádbíróság a megyei alispáni tisztség miatt Kufstein várába záratta. Ott hosszabb ideig raboskodott.

Farkas elfogása után Antal Dalmáciába bujdosott. Tengerésznek állt be, és csak a kiegyezés után jött haza. Egyedül csak László maradt itthon, akit – valamely oknál fogva – nem zaklattak.

A Berzsényi család szabadságharcban való részvételének történeteit a niklai öregek mesélik nemzedékről nemzedékre. Rajtuk kívül Berzsényi Mária elmondásából tudjuk, aki édesapjától, Farkastól és nagybátyjától hallott ezekről a dolgokról.

De emlékezzünk meg néhány szóban Berzsényi Dániel gyermekeiről is.

Lídia, az elsőszülött – aki 1800-ban született, és a szabadságharc bukása előtt két hónappal halt meg – igen szellemes leány volt. Költéssel is foglalkozott, de utóbb Farkas és László testvéreivel közakarattal elhatározták, hogy soha többé nem fognak verset írni. Van azonban egy költemény, amelyet Lídia huszonkét éves korában írt Farkashoz:

»Szép Pallásznak szent oltárán
Nemes szívvel áldozni,
s az életnek vég pályáján
Koszorúkat hordozni.

Szép, ki a tudománnyal
Foghat baráti kezét,
Kit béfedez borostyánnal,
S a boldogságra vezet.«

Lídia sokat írt, azon kívül fordított francia és német költőket is. De munkái-
ból nem maradt fenn egyéb, mint egy színdarab *Adelháid, avagy a vakbuzgóság ál-
dozattya* címen, ezt Kotzebue után fordította magyarra 1821-ben. Ennek kézírata a
Berzsenyi család könyvtárában van.

Farkas börtönbe került, miután föladta magát. Bűne az volt, hogy a magyar
kormány alatt alispán volt. Akadt a börtönben egy társa, egy katolikus pap, aki azt
mondta neki:

– Bűnöm nem lehet nagy, mert csak egy prédikációmért kerültem ide.

– De kedves szentatyám – szólott hozzá Farkas –, furcsa kis prédikáció lehetett
az, amelyért önt ide hozták. El tudná-e még mondani?

– Igen, elmondhatom – válaszolt a pap, s azzal fölemelkedett ágyában, s kez-
detben lassú hangon, utóbb mind jobban nekihevülve, egész érzéssel mondta el a
predikációt. A többi foglyok is, kik velük egy szobában voltak, felébredtek, s áhítattal
hallgatták végig a gyönyörű egyházi beszédet, mely a zsarnokok ellen fegyverre hívja
mindazokat, kiknek szent ez a föld, melyet apáink vére áztatott, s szent a szabadság,
melyért küzdöttek.

Midőn bevégezte beszédét, azt kérdezte Berzsenyi Farkastól:

– Úgy-e, ezért kár volt engem ide hozatni?

– Szentatyám! – felelt Farkas. – Beszéde szép, igen szép volt, én örömmel hall-
gattam szavait. S a szívem fellelkesült; de az osztrák előtt ez igen nagy bűn. S ha
lehetne, minden szaváért egy halált mérne önre.

És valóban úgy lett. A derék papot nemsokára kivégezték. Berzsenyi Farkas
pedig – miután mellette az egész Somogy vármegyei kar aláírást gyűjtött, s több
tekintélyes ember is szólt az érdekében – nemsokára hazabocsátott, de hosszabb
ideig rendőri felügyelet alatt állott.

Farkas öt gyermeke közül csak egyedül Sándornak lettek gyermekei. Két fiú
és három leány. A fiúk korán meghaltak. A lányok férjhez mentek és gyermekeket
szültek. Gabriella fia: Köllő László. Piroska gyermekei: Ungár Gaston és Lenke. Zsu-
zsanna Kornélia Györgyike fiai: György és Zoltán.

Berzsenyi Antal katona volt – miért is őt a niklai nép »katona« néven nevezte mindig –; hazaérkezte után a gazdasággal foglalkozott. Az 1848-as események őt sem hagyták tétlenül. Ő is részt vett a népfelkelésben.”

László – mint a legifjabb testvér – az apai házban, ősi birtokán élt és gazdálkodott. Apjához ő hasonlított legjobban. Igen komoly, s tudományos ember volt, ki a latin s a német nyelven kívül önszorgalmából megtanulta a francia nyelvet is, s francia tudományos munkákat olvasott. Több hazai lapot és folyóiratot járatott, a legjelesebb műveket megszerezte magának. A természettudományokkal is igen szeretett foglalkozni. László – nagy tudománya mellett – igen szerény ember volt. Apja fényes tehetségét ő örökölte legjobban, s bizonyára, ha irodalmi munkásságát mindvégig folytatta volna, úgy neve ma már a leghíresebb írók közt említették, s irodalmunk több jeles művel volna gazdagabb. Kár, hogy amaz elvből, hogy – amint Zoltán előtt ezt kinyilatkoztatta – „rossz munkával kár lett volna a világ elé lépni, jókkal pedig apja nimbuszát megosztani nem szabad”, munkáit megsemmisítette.

„A családi könyvtárban Niklán, egy »gazdasági napló«-ban azonban Zoltán megtalálta Berzsenyi László *Reményihez* írt ódáját, melynek dátuma 1861. február 11-e:

»Midőn az éjszak és durva nyugot szele,
Zord felleget hajt Hunnia térein,
S szétszórja dörgő égi tüze
A mit a hit s szeretet megáldott.

Vérző kebellet látja el a hon fia
Egy ezred árát veszve haszontalan,
Csüggedni nem tud férfi lelke,
Vészeli harcait újra kezdi.

Igy szórta széjjel szent hagyományait
Áldott hazámnak érckaru győztese,
S titkon bolyongnak hű vitézi,
Nagy Lajosunk ege nem virulhat.

Némán bolyongtam hűs ligetim között,
Óhajtvá érző honfi szívemre írt,
Mert nem gyanítám, hogy hazámnak
Gyászteli éjjele meddig áll még.

Im, a setétlő fellegek oszlanak.
Szép csillagaink már fényleni kezdenek,
Szól a csalogány égi hangja,
Távol a hajnali fény tehát nincs.

Jer üdvözöld hát a derülő korányt,
Mely e hanyatló nemzetet élteti;
Hallgatni látszik minden élő
Lény a te mennyei dalaidra.

Jer egyesítsd hát aetherihurjaid
A honfi érző keble fohászival,
Ihlett zenéid szép hazámnak
Nyujtanak égi reményt Reményi.«

Berzsényi Dániel négy gyermeke közül három: Lídia, Farkas és László öröklé atyja költői hajlamát, sőt bizonyos mértékben Antal is, ki jókedvében sokszor versben beszélt. Születésük sorrendjében haltak el a niklai remete gyermekei. Legelőször Lídia (Barcza Károlyné), 1849. június 5-én, Halimbán. Azután Farkas, 1880. június 3-án, Niklán. Majd Antal, 1884. szeptember 26-án, és utoljára László, 1884. december 15-én, Niklán.

A niklai Berzsényi-ház ma is fennáll, szobáinak berendezése megmaradt, László csak az alacsony falakat csináltatta magasabbra, s a tetőt fedette be cseréppel. Berzsényi Lászlóné halála után a költő unokája, Berzsényi Mariska költözött az ősi hajlékba. Ő is némely átalakítást eszközöltetett rajta.

A negyven holdból álló kertben ott van még a méhes, a gyümölcsfák: alma-, körte-, somfák, mogyorófa-sorok és füge-bokrok. Még mind a költő idejéből. Ott sétálgatott, ott merengett azok alatt a dicső lélek, ha szólni tudnának, be sokat regélnének azok a költő életéből. A kert alatt van a temető, honnét kimagaslik Berzsényi Dániel emlékoszlopa.”

Ehhez az emlékoszlophoz helyeztük ma el koszorúinkat. Mert ahogy a fővárosiaknak és az országnak Petőfi, Vasvári, Kossuth, Batthyány, Táncsics és sok-sok híresség, úgy nekünk, niklaiaknak is megvannak a magunk hősei, akiket ünnepeketünk. Nemcsak Dani uraságra emlékezve, hanem – itt, Niklán, talán most először – költő és forradalmár gyermekeire is.

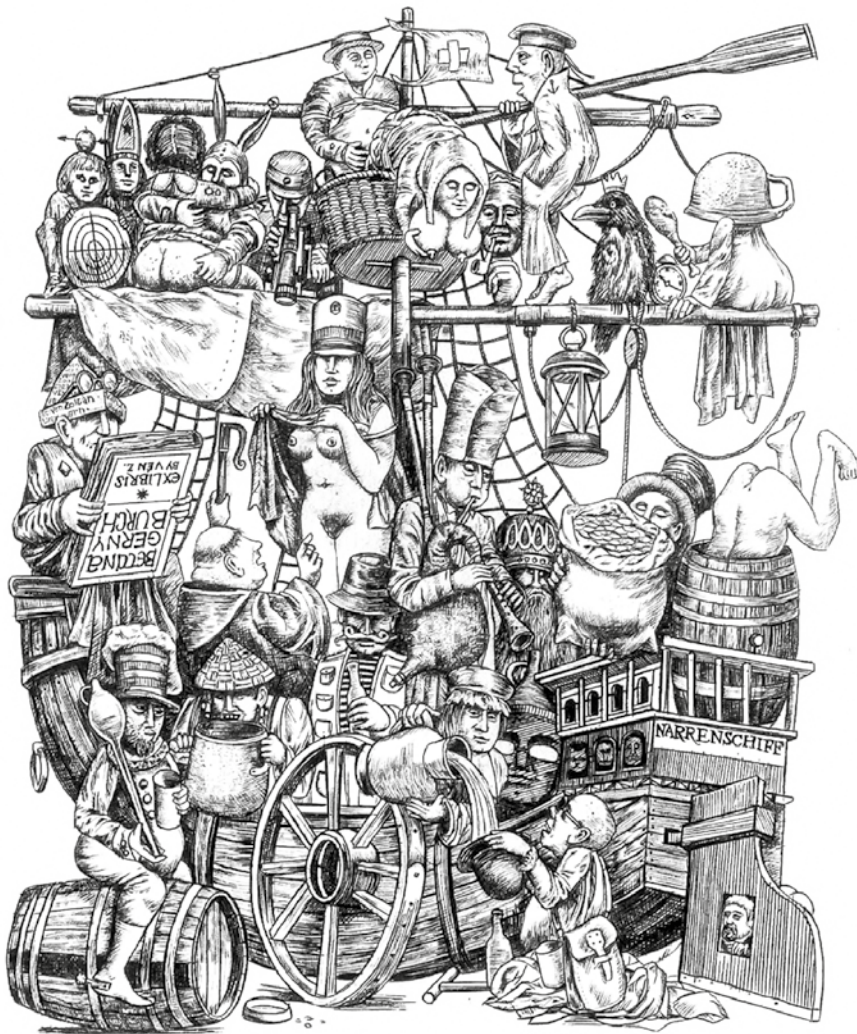
Felhasznált irodalom

Hársházi István: *Niklai hagyományok*. Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár, 1978, 222.

További források

Dr. Berzsényi Zoltán: *A költő gyermekei*.

Dr. Berzsényi György és Gyimesi Imre által szolgáltatott adatok.

Vén Zoltán rézmetszete